

mitted only to the possible, there are quite persuasive reasons against these claims. For example, we can meaningfully wonder what would or would not happen if, say, something were red and yellow all over, or if there were a round square. Thus, possible worlds do not suffice in the analysis of modality.

The term of possible world penetrates the whole book. Its usefulness is apparent in various parts of metaphysics, including structure of the world, reference, predication, existence and modality. But it seems that the term ‘impossible world’ parallels the term ‘possible world’. If something is possible *iff* it is the case at some possible world, what else could better systematize our pre-theoretical opinions about the impossible, if not the analogical conditional, namely something is impossible *iff* it is the case at some impossible world? Put otherwise, and even more strongly: once existence is granted to possible worlds, there is no non-question-begging reasons to deny it to impossibilia. Briefly, impossible worlds are in a similar situation in which possible worlds were thirty-five years ago (*cf.* Priest 1997, 487). So why to ignore them?

All in all, the book *Metaphysics – Aristotelian, Scholastic, Analytic* is a great guide into the metaphysical debates throughout the history of philosophy. Moreover, it does not only present, but also critically evaluate traditional metaphysical problems from analytical point of view (such a useful approach to philosophical problems). I, therefore, recommend the book to laymen interested in the history of metaphysics as well as experts in the field. Both of them, in my opinion, will find the book philosophically appealing.

Martin Vacek

martinvacekphilosophy@gmail.com

References

- PRIEST, G. (1997): Editor’s Introduction. *Notre Dame Journal of Formal Logic* 38, No. 4, 481-487.

Vojtěch Kolman: *Idea, číslo, pravidlo. Prolegomena k analytické filosofii, která se nechce stát přísnou vědou*

Praha: Filosofia 2011, 474 strán

Najnovšia kniha českého filozofa Vojtěcha Kolmana príznačne nazvaná *Idea, číslo, pravidlo* obsahuje fundované štúdie z oblasti filozofie jazyka a filozofie matematiky. Kolman tu predovšetkým objasňuje pôvodné motivácie filozofického

obratu k jazyku a zdôvodňuje adekvátnosť daného metodologického rámca vo vzťahu k skúmaniam filozofických problémov, ktoré sa vynárajú na pozadí výsledkov (súčasných) vedeckého poznávania. Autor okrem iného argumentuje v prospech návrhu uchopovať klasickú filozofickú otázku typu *Čo je A?* ako otázku *Čo je význam slova A?* Naznačené východisko filozofických skúmaní priamo nadväzuje na Fregeho „konceptiu“ analytickej filozofie, t. j. na špecifický spôsob Fregeho pýtania sa, ktorý autor interpretuje v intenciách kantovského transcendentizmu. V tomto svetle je teda Fregeho koncepcia transcendentálne analytickej a tvorí určitý predstupeň k transcendentálne pragmatickej doktríne R. Brandoma. Obhajovaný transcendentizmus predstavuje filozofickú reflexiu možnosti a stavu vedeckého poznania, resp. ľudského poznania vôbec. Fundamentálnou ideou je transcendentálne zakotvenie poznania v intersubjektívnej jazyka.

Kolmanova kniha obsahuje texty, ktoré už boli v tej či onej podobe samostatne publikované, prípadne odznali ako prednášky. Autor ich prepracoval a zoradil do troch rozsiahlych oddielov, ktorých názvy, reprezentujúce tri veľké filozofické témy z oblasti filozofie jazyka a filozofie matematiky, sa premietli aj do titulu celej knihy. Ako som už spomínal, autor tieto témy rozvíja z transcendentálne analytickej/pragmatickej pozície, čím sa zároveň vymedzuje voči moderným metafyzickým doktrínam z dielne „vedeckej“ analytickej filozofie. Metafyziku možno v tomto prípade stotožniť s teóriou nárokujúcou si poznanie skutočnosti ako takej, skutočnosti nezávislej od jazyka, a teda od človeka. Z Kolmanovho pohľadu robia metafyzici chybu predovšetkým v tom, že nekriticky predpokladajú určitú vopred konštituovanú predmetnú ríšu ako garanta pravdivosti svojich tvrdení. Autorov transcendentálny argument vychádza z Quinovo hesla *Niet entity bez identity* a z postrehu, že Leibnizov zákon neplatí o veciach deskriptívne, ale je normou, ktorú svetu (v kantovskom zmysle) *predpisujeme*. A práve na základe daného *predpisu*, nazdáva sa autor, kryštalizuje skutočnosť do množiny predmetov reči; jazyk ako pôvodca identít teda v uvedenom zmysle konštituuje epistemicky prístupný (poznateľný) svet.

Načrtnutý koncept transcendentálne analytickej filozofie ponúka autorovi možnosť netriviálnej reinterpretácie mnohých metafyzických tvrdení z oblasti filozofie, logiky či matematiky. Kolmanova stratégia reinterpretácie spočíva v náležitom rozlišovaní jazykovej a metajazykovej úrovne, na základe ktorého možno dešifrovať mnohé metafyzické tvrdenia ako tvrdenia metajazykové. Napríklad filozofické stotožnenie pravdivej vety s vetou konštatujúcou fakt predstavuje podľa autora metajazykový návrh systematickej transformácie viet obsahujúcich výraz „pravda“ na vety obsahujúce výraz „fakt“. Prípadne ak metafyzik povie *Čísla sú nehmotné*, v skutočnosti jeho tvrdenie nie je deskriptívne, ale má metajazykovú povahu a neznamena nič viac než to, že nechceme číslam pripiso-

vat' predikáty typu „hmotný“, pretože tým vzhľadom na aritmetický význam číselníkov nezískame žiadne dôležité praktické rozlíšenie. Takýmto a podobným spôsobom sa Kolman pokúša odstrániť metafyzicky zavádzajúcu reč.

V diskutovanej knihe možno taktiež nájsť zaujímavý rozbor alternatívnych teórií pravdy a pokus o ich zmierenie. Podľa autorových slov ide o zmierenie korešpondenčnej, pragmatickej a koherenčnej teórie. Podstatou tohto zmiernenia je relativizácia zdôrazňovaných aspektov, čo znamená, že dané teórie možno poňať ako komplementárne, pokiaľ ich zbavíme absolutistických nárokov na platnosť. Relevanciu takto uzemnenej korešpondenčnej teórie však autor neobhajuje explicitne, požadovaný argument má byť podľa všetkého implicitne obsiahnutý v rekonštrukcii Fregeho úvah o možnosti (aj keď značne problematizovanej možnosti) empirického potvrdenia vedeckej (napr. fyzikálnej) teórie;¹ treba však povedať, že vzťah potvrdenia a pravdy tu nie je bližšie špecifikovaný, hoci sa s ohľadom na Fregeho kritiku (vulgárnej verzie?) korešpondenčnej teórie určitá špecifikácia žiada. Čo sa týka *pragmatickej teórie pravdy*, v knihe sa zväčša pod týmto označením rozumie tzv. performatívna teória, ktorá pravdivosť stotožňuje s tvrdiacou silou, na niektorých miestach má však autor na mysli klasickú neopragmatickú teóriu, podľa ktorej klasifikujeme ako pravdivé tie vedecké výstupy, ktoré sú kognitívne jednoduchšie a lepšie vyhovujú ľudským cieľom (predovšetkým v otázke „zvládnutia skutočnosti“). K uvedenému výpočtu preberaných teórií treba ešte pripojiť koherenčnú teóriu, ktorá, zdá sa, nie je ako komplementárna súčasť „celkového obrazu pravdy“ príliš problematická. Avšak v Kolmanovej knihe možno natrafiť aj na nasledujúce tvrdenie: „...axiomatizujeme-li aritmetiku, jsme přirozeně zavázáni volit axiomy tak, aby byly pravdivé. Jejich vzájemná konzistence nestačí a ve skutečnosti plyne teprve z toho, že jsou pravdivé“ (Kolman 2011, 322). Konzistentnosť má byť teda v istom zmysle podriadená pravdivosti. To je pomerne prekvapujúce konštatovanie, ktoré nepochybne podnecuje k diskusii, vyvstáva totiž otázka, v akom zmysle musia byť axiomy aritmetiky pravdivé, aby sme vôbec mohli uvažovať o ich konzistentnosti? Máme v tomto prípade pravdivosť chápať (1) ako určitú korešpondenciu, (2) ako tvrdiacu silu, alebo (3) ako pragmatickú užitočnosť? Domnievam sa, že táto otázka môže byť filozoficky zaujímavá, ak zároveň berieme ohľad na požiadavku korektnej axiomatizácie, podľa ktorej „jsme přirozeně zavázáni volit axiomy tak, aby byly pravdivé“ (Kolman 2011, 322).

Okrem hľadania kompromisu medzi teóriami pravdy a vyššie naznačenej systematickej kritiky modernej metafyziky (napr. teórie možných svetov) venuje

¹ Tieto úvahy podčiarkuje Kolman Quinovým vyjadrením, podľa ktorého sa korešpondenčný aspekt týka vzťahu právd a toho, o čom sú (Kolman 2011, 194). Nazdávam sa však, že Quinov výrok v tomto prípade (kontexte) nič nevysvetľuje.

Kolman pomerne veľa priestoru aj problémom z oblasti filozofie matematiky. Otvára tému nekonečna, objasňuje kontext a problémy Brouwerovej revolúcie, predovšetkým však ponúka transcendentálne pragmatickú artikuláciu tzv. problému kontinua a Gödelových viet o neúplnosti. Úvahy z oblasti filozofie matematiky autor rozvíja na pozadí pôvodného logicistického plánu v úsilí identifikovať podstatu daného projektu a dôvod jeho neúspechu.

Podľa Kolmana možno pôvodný logicistický projekt interpretovať ako úsilie odstrániť z aritmetiky kantovskú konštrukciu (dynamiku). Logicizmus sa pokúšal o úplné nahradenie rekurzívneho pravidla explicitnou formulou, nuž a práve to bola podľa Kolmana principiálna chyba, pretože, ako ukázal Wittgenstein, úplné nahradenie implicitných pravidiel explicitnými pravidlami nie je možné. Úsilie eliminovať rekúziu sa v tomto svetle javí zbytočné a z hľadiska matematiky nanajvýš kontraproduktívne, čo Kolman podčiarkuje tvrdením, že „rekurze je očividne nejjednoduchší spôsob, jak něco konstituovat nebo pojmenovat v aritmetice, a není jasné, jak ji obejít vynalezením větší domény, z níž by byly aritmetické pojmy vyděleny jako druh, když je tato doména opět specifikována rekurzivně“ (Kolman 2011, 385).

Na troskách klasického logicizmu stavia Kolman koncepciu *operatívnej aritmetiky*, ktorú pripisuje už Wittgensteinovi, ktorá je však rozpracovaná predovšetkým v diele P. Lorenzena. Z filozofického hľadiska sa operatívna aritmetika zakladá na konštruktivistickej báze a v zásade poskytuje „pozitívni podporu pro tvrzení syntetičnosti aritmetiky“ (Kolman 2011, 309). Pravdaže, protiklad *syntetické – analytické* v tomto prípade nie je ostrý, aj preto autor uvedené tvrdenie spresňuje, syntetickosť „prepisuje“ na neanalytickosť – matematika je neanalytická v tom zmysle, že úplná kontrola platnosti viet nemôže byť vykonaná schematicky, napr. strojom (to je filozofická artikulácia Gödelových viet o neúplnosti).

Tretí oddiel diskutovanej knihy znovu otvára už preberané témy a výklad dopĺňa predovšetkým náčrtom Brandomovho inferencializmu. Autor v tejto súvislosti zdôrazňuje transcendentálne pragmatické stanovisko: Brandom hľadá to, čo je pragmaticky nevyhnutné, t. j. nevyhnutné vo vzťahu k jazykovej praxi, pokiaľ má byť praxou porozumenia a zdôvodňovania. Z tejto pozície možno formulovať adekvátne metodologické východisko nasledovne: „vycházíme z nějakého diskurzu, v němž předem rozeznáváme nějaké věty jako (materiálně) pravdivé a nějaké úsudky jako (materiálně) platné“ (Kolman 2011, 369). Východiskom Kolmanovho pragmatizmu sú teda komplexne poňaté jazykové praktiky, čo v súradniciach konštruktivismu znamená, že neexistujú objekty ako predmety aplikácie pravidiel, ale len „aplikácie“ samé (Kolman 2011, 428). Jazykové praktiky v tomto čítaní predstavujú niečo filozoficky zvrchované, ide o pojem, ktorý má preklenúť problematický vzťah *jazyk – svet*; podľa autora komplexne poňaté jazykové praktiky hrajú „roli sveta, smyslové zkušenosti, případně intuice“ (Kol-

man 2011, 428). Naznačené prekonanie dualizmu má byť podstatným výsledkom Kolmanových skúmaní, hoci v tomto prípade sa autor, zdá sa, nevyhol nejasným a špekulatívnym formuláciám. Pomerne veľké interpretačné ťažkosti môže mať čitateľ napríklad s tvrdením, podľa ktorého existujú iba „aplikácie“ samé; podľa autora majú dané aplikácie (ako nevyhnutná armatúra jazykových praktík) hrať rolu sveta, zmyslovej skúsenosti či intuície – toto konštatovanie však do veci príliš svetla nevnáša. Prirodzene, uvedené poznámky ma možno len usvedčujú z nedostatku predstavivosti a z neschopnosti doceniť hegelovský typ syntézy.

V každom prípade v knihe *Idea, číslo, pravidlo* sa autor od Fregeho úvah postupne prepracúva k analytickému pragmatizmu R. Brandoma, pričom filozoficky relevantný posun artikuluje ako systematickú deontologizáciu významu. Treba povedať, že v prvej časti knihy sa autor okrem spomínaného venuje aj dôkladnej exegéze Fregeho spisov, aby rozptýlil rozšírené filozofické predsudky o Fregeho platonizme. Výsledkom tohto úsilia bola akási demetafyzikácia Fregeho filozofie – filozofie, ktorú možno adekvátne klasifikovať ako *sémantický platonizmus*. (Podstatou je to, že Fregeho tretia ríša mala byť síce ríšou objektívneho, ale objektívne neznamena „zapísané na nebeských doskách“, ale predovšetkým *garantované rozumom*.) V svetle Brandomovej koncepcie už však Fregeho platonizmus nie je *sémantický*, lež *negatívny*, pričom prívlastok negatívny iba zdôrazňuje, že Fregeho manéver postulovania tretej ríše vychádza z úsilia vymedziť sa voči subjektivismu. Podobne dochádza k istému názorovému posunu, keď predtým vehementne obhajovaný Fregeho pragmatizmus Kolman v závere knihy zredukuje na tvrdenie, podľa ktorého Frege príležitostne zdôrazňoval preskriptívny a relatívny charakter logiky, „aby pak skončil u nejkonvenčnejšieho, čistě deskriptivního určení logiky jako vědy o nejobecnějších zákonech pravdivosti“ (Kolman 2011, 394). Uvedené poznámky, samozrejme, nie sú príliš dôležité, jednako sú však zaujímavé ako určitý príspevok k filozofickým sporom o adekvátne klasifikačné zatriedenie. Zaujímavé je taktiež to, že v Kolmanovej interpretácii dokonca ani Platón nie je skutočný platonik (Kolman 2011, 223, 407). Žiada sa teda akási filozofická inventúra a nová klasifikácia, podľa ktorej „Platón, Kant či Hegel metafyzici nejsou, Russell a Tichý jsou“ (Kolman 2011, 81).

Ako už bolo povedané, pôdorys filozofickej koncepcie obsiahnutej v knihe *Idea, číslo, pravidlo* je v zásade kantovský. Treba však upozorniť na jeden dôležitý koncepčný posun smerom k neredukovateľnému pluralizmu: Podľa Kolmana tak Frege ako aj Lorenzen a Brandom chybujú v tom, že hľadajú akúsi superlogiku, ktorá má byť v základe možnosti súčasnej plurality logických a matematických systémov. Kolman tvrdí, že žiadna superlogika skrátka neexistuje, t. j. neexistujú žiadne základné, nerevidovateľné pravidlá rozumu; píše: „To, co považujeme za ‚rozumné‘, (...) odvisí od konkrétní historické situace, nemůžeme tedy předem uvést žádná schematická pravidla či kritéria“ (Kolman 2011, 338).

Blížiac sa k záveru považujem za potrebné upozorniť čitateľa na fakt, že tento článok, pokiaľ má odpovedať na jednoduchú otázku „O čom je kniha *Idea, číslo, pravidlo?*“, rozhodne nebude vyčerpávajúci. Mojm cieľom je predovšetkým vzbudiť čitateľský záujem poukázaním na niekoľko podnetných úvah a zaujímavých záverov, ktoré možno v diskutovanej práci nájsť. Ako som už zdôraznil, autor nielen hľadá, ale aj nachádza spôsoby dešifrovania, prípadne odstraňovania metafyzických tvrdení. Samozrejme, v tomto prípade je jasné, že sám autor by sa mal metafyzických výrokov vystríhať. Pre Kolmana to okrem iného znamená vyhýbať sa filozofickým absolutizmom, ako to bolo naznačené v kontexte úvah o povahe pravdy. Autor v súlade s uvedenou požiadavkou píše: „pro mě ‚abstraktní‘, ‚fiktivní‘, ‚konkrétní‘ apod. nejsou obecně srozumitelné, absolutní pojmy, ale jen relativní rozlišení“ (Kolman 2011, 87).

Domnievam sa, že stratégiu demetafyzikácie v práve uvažovanom zmysle nájdeme načrtnutú už vo Wittgensteinovej *Modrej knihe*, kde je problém metafyzickej reči diagnostikovaný ako kategorické konštatovanie vopred vylučujúce možnosť kladenia antitézy (Wittgenstein 1969, 46). Je známe, kam Wittgensteinova jeho anti-metafyzická dôslednosť dovedla, avšak mohol sa vôbec tento autor dopracovať k niečomu inému než k filozofickej mozaike terapeutických poznámok? Na túto otázku, zdá sa, Kolman odpovedá kladne, veď napriek tomu, že prijíma *Wittgensteinov program*, on sám formuluje viac než kusé filozofické poznámky – predkladá v istom zmysle pozitívnu, transcendentálne pragmatickú doktrínu. Otázne však je to, či sa táto doktrína skutočne vyhýba absolutizmom typu *Všetky predmety sú v podstate abstraktné*. Táto poznámka vychádza z toho, že označenie ľubovoľného predmetu má byť podľa teórie možné až potom, ako sa tento predmet konštituuje na základe tzv. apriórnych predpisov ako *logický predmet reči* (Kolman 2011, 155). Isteže, uvedený postreh v určitom zmysle zavadza, ignoruje totiž existenciu *predmetov zmyslovej skúsenosti*, ktoré majú empirickú povahu (Kolman 2011, 156); práve predmety zmyslovej skúsenosti by sme v opozícii k abstraktným predmetom mohli pokladať za predmety, ktoré abstraktné nie sú. Lenže podľa uvažovanej konštruktivistickej doktríny neexistuje vopred daná riša predmetov, a teda všetky predmety (vrátane tých, ktoré obyčajne nepokladáme za abstraktné) majú v istom zmysle „vznikať“ až na základe logickej abstrakcie: „I empirické předměty, získané skrze ekvivalence určitých jevových reprezentací (shluky různých časoprostorových výskytů), jsou tedy v tomto smyslu abstraktní“ (Kolman 2011, 241). Opustiť túto formuláciu znamená vzdať sa analýzy cez fregeovské významy, na druhej strane sa však zdá, že neopustiť ju znamená zanechať *Wittgensteinov program*.

Na záver možno vysloviť konštatovanie, že Kolmanova kniha ponúka množstvo inšpiratívnych filozofických podnetov a niekoľko zásadných argumentov v prospech ideí známych pod hlavičkou transcendentálnej filozofie, konštruktivi-

vizmu, štrukturalizmu či analytického pragmatizmu. Otázne je, akým spôsobom sa autor vyrovná s pascou tretej dogmy empirizmu a ako vysvetlí vlastné kategorické odmietnutie postmodernistického hesla *Všetko je text* (Kolman 2011, 384), ak je zároveň presvedčený, že „neexistuje svet mimo jeho popis“ (Kolman 2011, 90).

Marek Mikušiak

marek.mikusiak@gmail.com

Literatúra

WITTGENSTEIN, L. (1969): *The Blue and Brown Books*. Oxford: Blackwell Publishers.

Erráta

Tomáš Hříbek, autor článku „Thoughtful Brutes“ (*Organon F*, vol. XIX (2012), suppl. issue no. 2) by rád doplnil, že práce na jeho studii byla podpořena grantem GAČR P401/12/0833.